



L'escut d'armes d'En Lleonard i les armes reials catalanes

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 14-05-2010

Com és de tothom sabut, l'escut d'armes d'En Leonardo Da Vinci, era el mateix que el de la reialesa catalana: tres pals de gules en camper d'or. Així apareix ja, al 1746, a l'arbre genealògic de la família da Vinci, que trobem al manuscrit de la Genealogia e scrittura della famiglia da Vinci, conservat a la Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, de Roma. En Jordi Bilbeny aprofundeix sobre aquesta informació que tothom sembla haver passat per alt

Quasi la totalitat dels biògrafs assenyalen que en Lleonard tenia un escut d'armes familiar. A més a més, el Còdex Magliabechiano, ens reporta que va ser "fill legítim" i que "era, per part de mare, nascut de bona sang"[1]. Llavors, com que el text d'aquest còdex és datat segons En Carlo Vecce vers el 1565[2], constituint, així, el segon text més antic que ens parla d'En Lleonard, caldria que hi donéssim una importància capital, perquè tenim una informació no censurada del tot, que ens permet adonar-nos que som davant d'un altre personatge –d'un personatge noble–, que no pot ser el pintor autodidacte, fill il·legítim de mare pagesa i analfabeta, que viu tota la infantesa a Vinci, sense cap mena d'educació especial.

A vista d'aquesta informació, que jo tinc per verídica, l'escut d'armes d'En Lleonard pren una dimensió novíssima. Parlem, doncs, ara de l'escut d'armes. Perquè, com és de tothom sabut, era el mateix que el de la reialesa catalana: tres pals de gules en camper d'or. Així apareix ja, al 1746, a l'arbre genealògic de la família da Vinci, que trobem al manuscrit de la Genealogia e scrittura della famiglia da Vinci, conservat a la Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, de Roma[3].

Un escut amb tres barres torna a aparèixer en un retrat de l'artista fet per En Francesco Allegrini al 1766, que es troba al segon volum de la Serie di ritratti d'Uomini Illustri Toscani con gli elogi istorici dei medesimi, editat a Florència al 1768[4]. Conformement, al 1895, al seu estudi sobre l'heràldica vinciana, En Teostene ens torna a assabentar que "l'escut de la família Da Vinci, a la qual pertanyia En Lleonard, és compost de tres pals vermells en camper d'or"[5]. Tot i

amb això, en algun armorial italià els pals són quatre. Blaus, però quatre, com apareixen al Blasonario Fiorentino[6]. L'Elisabetta Ulivi no es pot estar de comentar que les barres són blaves, "en lloc de vermelles, com acostumen a figurar a l'escut de la família"[7]. I, tot seguit, a sota mateix, reproduïx un altre escut, amb la llegenda següent: "Armes de la família Da Vinci. Tres pals vermells sobre camp d'or"[8]. Però fos com fos, tant si eren quatre o tres els pals de les armes de l'escut, el que en resulta evident i incontrovertible és que som davant de les armes reials catalanes.

L'escut de la vila de Vinci, avui dia, no és ben bé així, per tal com conté un castell a la part superior i els tres pals a la inferior. I això podria donar a entendre que els pals ja es trobaven a les armes antigues de Vinci i que la família d'En Lleonard les va prendre de les armes comunals de la seva vila natal. Però res més lluny d'això. Segons En Teostene, les armes més antigues de Vinci "són un castell"[9]. Llavors, "al maig del 1872, el doctor Raffaello Colzi, de Pistoia, em narrà que, sent al 1860 síndic de Vinci, s'ocupà de donar a aquest comú unes armes especials. En parlà, doncs, amb el comte Luigi Passerini, secretari de la I. i R. Diputació sobre la Nobilitat i Ciutadania, el qual li digué de prendre un salcio, o sigui un vímet. En Colzi, poc satisfet de la resposta, es decidí de compondre ell mateix les armes del Comú, posant a la part inferior l'escut de la família da Vinci, pals vermells en camper d'or, i a la superior un castell imaginari marró en camper blau"[10]. I potser aquest nou escut ha desorientat o desviat la mirada als erudits, que han passat per sobre l'escut d'armes d'En Lleonard totalment hipnotitzats. I tot i la força i la cridòria dels pals vermells sobre camper daurat, no han sabut veure-hi res d'especial.

Sembla que fins que En José Luis Espejo no va cridar l'atenció sobre aquesta particularitat de l'escut d'En Lleonard, tothom el va trobar ben normal. Tanmateix, ¿era normal que el fill d'una pagesa analfabeta i un notari tingui les armes reials catalanes com a escut personal i familiar? L'Espejo ha observat diligentment que som davant "un escut amb tres barres, a l'estil de les armes d'Aragó"[11]. I que "els tres pals vermells sobre fons groc" són "els símbols més característics dels Vinci"[12].

D'acord amb aquest autor, "podem estar segurs que si veiem la quatribarrada (quatre pals vermells sobre fons groc) en qualsevol part del món, aquesta ha de fer al·lusió a algun territori, família o llinatge que ha tingut vincles amb qualsevol dels regnes de la Corona d'Aragó. Els quatre pals són distintius dels comtes de Barcelona"[13]. Afegeix que, "fins al moment de l'adopció definitiva de l'estendard de quatre pals, els reis i els prínceps de la corona d'Aragó ostentaren banderes amb un nombre de pals distint, de dos a cinc, depenent del cas"[14]. La qual cosa també, de retop, explicaria per què uns armorials ens diuen que l'escut d'En Lleonard tenia quatre pals i uns altres exposen que en tenia tres.

Estic totalment d'acord amb les paraules de l'Espejo, que els pals de gules sobre camper d'or, sigui quin sigui el seu nombre, ens indiquen una pertinença a la casa reial catalana. En aquest sentit ho testimonia En Manuel Bassa, per qui "el concepte general definidor de les armes de la casa comtal de Barcelona era senzillament d'or barrat de vermell, sense precisar el nombre de barres o pals, perquè ningú no s'havia parat a puntualitzar-ho per no sentir aquesta necessitat i perquè en un nombre imprecís veien que ho portaven els patges i escuders de la pròpia casa i els gallardets i les banderes dels vaixells dels mateixos senyors"[15]. I així ho entén també i ho subscriu l'Armand de Fluvià al seu llibret sobre Els quatre pals. Per ell, "com que el senyal i l'escut dels Quatre Pals (moltes vegades es troba amb un, dos, tres, cinc o més pals, i fins i tot palat, però sempre amb quatre a partir de 1344, almenys pel que fa a la Cancelleria Reial) era el del llinatge i casal dels comtes de Barcelona, el portaren els descendents de Ramon Berenguer IV, de totes les línies que d'ell davallaren (Provença, Mallorca, Castre, Ayerbe, Híxar, Xèrica, Avola, Salona, Melitello, Ribagorça, Prades, Villena, Urgell, Empúries, etc.), barrejades o no amb armes territorials"[16].

Mogut, doncs, per aquestes evidències, l'Espejo ha cercat de vincular de forma intel·ligent En Lleonard amb aquells regnes de Catalunya on llurs reis van emprar com a emblema personal l'escut de tres pals. Per ell, "és ben sabut que el

regne de Mallorca tingué sempre un escut de tres pals"[17] i que, "quan aquest territori deixà d'existir com a regne independent de la Corona d'Aragó, al 1344, hi pervisqué el costum de representar la bandera amb tres pals de gules"[18]. L'afirmació de l'Espejo és precisa. I ho corrobora En Martí de Riquer, a qui ell segueix molt detalladament en tot aquest assumpte: "Els reis de Mallorca portaven, des de Jaume II, els tres pals, que era una brisura de germà menor entre els fills del Conqueridor"[19].

Cert: encara que sembli atzarós o "una pura casualitat per culpa dels pintors o picapedrers" –com m'assenyala l'Armand de Fluvià en un imeil personal[20]–, el fet que uns regnes o uns membres determinats de la casa reial tinguin armes de tres pals en lloc de quatre sembla respondre a una clara voluntat familiar o política. Acabo de citar En Martí de Riquer, que ens confirma que els tres pals del regne de Mallorca van ser adoptats, des de Jaume II, com a brisura de germà menor entre els fills del Conqueridor. Segons el Diccionari de la Llengua Catalana, la brisura és el "canvi que es fa en unes armes o en un escut per distingir les diferents branques d'una família"[21]. O per distingir les diferents branques "d'una mateixa família del tronc principal"[22], per ser més exactes. En Fluvià hi afegeix que "l'ús de les brisures, per la seva complicació, queda gairebé relegat a algunes cases reials"[23]. De fet, tots els exemples que se citen a l'article sobre la brisura a l'Espasa-Calpe fan referència a la casa reial francesa. Llavors, em sembla obvi que, si el canvi es fa entre diferents membres d'una família reial que governa en regnes diversos, el sentit de la brisura passa de tenir un sentit familiar a guanyar-ne un altre de netament polític.

Els casos d'aquestes brisures són nombrosos entre els membres de la casa reial catalana i En Riquer ens els presenta amb una gran naturalitat. Per ell, doncs, "Pere el Catòlic portà d'or quatre pals de gules. Això en certa manera restaria corroborat pel fet que els seus germans, fills del rei Alfons, portaven un nombre menor de pals, com a brisura"[24]. Insisteix que, "si anéssim per bon camí hauríem d'admetre que les brisures ja s'han introduït a la casa reial, cosa no sorprenent perquè les trobarem sistematitzades entre els fills de Jaume el Conqueridor"[25]. Repeteix que "entre els fills de Jaume I el Conqueridor observem, heràldicament, una clara consciència a la brisura"[26] perquè "la finalitat original de les brisures era distingir pares de fills"[27]. Aquest sistema de diferenciació heràldica s'anirà desplegant i consolidant amb el pas del temps, car no només l'utilitzarien els fills de Jaume I, sinó que fins i tot els néts i llurs descendents. En Riquer és ben explícit: "Amb els fills de Pere el Cerimoniós hom intentà, a la casa reial, de restablir el sistema de brisures"[28]. Però és clar, som ja a les acaballes del segle XIV i a l'entrada del segle XV. Amb això en ment, em sembla clar que fins, pel cap baix, a l'entrada del segle XV es va donar a la casa reial catalana un ús clar de la brisura, que es manifestava bàsicament amb la variació del nombre de pals. Llavors, quan En Riquer ens adverteix que la consciència a la brisura "es revelarà eficaç en la línia del llinatge regnant a Mallorca, que adoptarà els tres pals"[29]; i que, a la generació dels néts de Jaume I "apareix la brisura en flangé, pròpia dels reis de Sicília"[30], és fàcil inferir-ne que tant a Mallorca com a Sicília es va donar una brisura, pel que fa al nombre de pals, a fi de diferenciar-se de la branca familiar primigènica dels reis catalans. I, en conseqüència, per tal com la brisura es va donar entre els reis de Mallorca i Sicília, sembla del tot natural que hi pogués ser igualment, temps a venir, entre els reis del casal de Nàpols, amb la mateixa consciència i intencionalitat polítiques.

En aquest sentit, per tal d'afermar les meves conjectures, he demanat el parer a l'heraldista Francesc Ferrer i Vives, que me'l fa arribar, tal com el transcriu a continuació: "La brisura no és freqüent a la Casa de Barcelona, però no és extraordinària. Un fill de Jaume I, Sanç d'Aragó, que fou bisbe de Toledo i morí a la batalla de Martos el 1273, duia, en el seu segell, 5 pals. També tenim l'exemple ben estudiat de les Cases de Mallorca i Sicília, i, per tant, és natural que la Casa de Nàpols fes el mateix per diferenciar-se de la Casa Mare"[31].

Així mateix, també hem vist que l'escut d'En Lleonard era precisament amb tres pals de gules sobre camper d'or. L'Espejo creu que "de cap manera no és un fet casual"[32]. I ho argumenta tot seguit: "En primer lloc perquè l'escut esmentat –repeteix– era molt conegut a l'Europa del seu temps; i en segon lloc –i fonamentalment– perquè fer-ne ús fora dels dominis de la Corona d'Aragó sense permís previ dels seus sobirans en suposaria una usurpació il·legítima del símbol"[33]. I reblava que si la "família [d'En Lleonard] l'emprava és perquè tenia el dret legítim de fer-ho"[34]. O bé

perquè "els Da Vinci estigueren en algun moment al servei del Regne de Mallorca (l'escut del qual tenia tres pals de gules, com sabem)" o bé perquè "foren originaris d'algun lloc del Regne de Mallorca i, per raó de llur posició social, o com a resultat d'algun privilegi concedit pel rei, tinguessin la potestat de posseir aquest emblema"[35]. I, si bé reconeix que són diversos els llinatges que detenen el blasó dels tres pals, com els Abella, els Bordils, els Maçanes, els Sacosta, els Esquerrer, els Foixà, els Vilanova, els Empúries, els Ripoll i els Renart[36]; i per bé que "l'escut del comtat de Foix, al nord dels Pirineus, també té tres pals de gules sobre fons groc"[37], no es pot estar de concloure que "les armes que porten els Da Vinci són les de Mallorca i Perpinyà i no pas les de Barcelona, puix que només aquelles tenien tres pals"[38]. Afirmació que no és del tot certa, car sabem, com acabem de copsar, que diversos descendents d'aquest casal de Barcelona, van emprar, com a armes personals –brisurades o no– escuts de tres pals, almenys fins a les albors del segle XV.

Finalment, em cal dir, com a rúbrica i ratificació de tot el que he vingut ponderant fins aquí, que, encara que el nombre de barres variava o podia variar per raons estètiques, però, sobretot, per tal de diferenciar diverses branques de la família reial, els monarques de Nàpols apareixen sovint, un darrere l'altre, dibuixats amb escuts de tres pals, com en el cas dels gravats de Ferran I, Alfons II, Ferran II i Frederic II[39]. I, atès que són precisament i només aquests monarques els que governaran Nàpols mentre aquest es va constituir en un regne independent de la Corona d'Aragó, és que som davant d'una brisura amb ple significat polític. Jo crec que és també per aquesta raó que el Castell Nou de Nàpols apareix pintat, just en aquesta època, amb banderoles de tres pals a la Tavola Strozzi[40]. Llavors, i en resolució, si un dels símbols polítics del regne era també la bandera de tres pals, i els reis independents de Nàpols tenen el mateix escut d'armes que En Lleonard, em cal inferir-ne que tots plegats pertanyien a una mateixa comunitat política o familiar. O les dues coses alhora.

Jordi Bilbeny

NOTES I BIBLIOGRAFIA

[1] ANONIMO FIORENTINO, Il Codice Magliabechiano, cl.XVII.17, Contenente Notizie Sopra l'Arte Degli Antichi e Quella De'Fiorentini Da Cimabue a Michelangelo Buonarroti; a cura de Carl Frey, G. Grottesche Verlagsbuchhandlung, Berlín, 1892, p. 110.

[2] CARLO VECCE, Leonardo; Profili-24, Salerno Editrice, S.l.r.; 2a edició revisada i actualitzada, Roma, 2006, p. 427.

[3] Vg. "Albero genealogico della famiglia da Vinci fatto nel 1746", Leonardo da Vinci. La vera immagine. Documenti e testimonianze sulla vita e sull'opera; a cura de Vanna Arrighi, Anna Bellinazzi i Edoardo Villata, Giunti Editore, S.p.A.; Florència, 2005, figura 2, p. 102.

[4]Vg. FEDERICO TOGNONI, L'immagine di Leonardo. Testimonianze figurative dal XVI al XIX secolo; Giunti Gruppo Editoriale, Florència, 1997, retrat 1.13, p. 89.

[5] TEOSTENE, "Le Armi della famiglia da Vinci e del comune di Vinci", Ricordi in Firenze a Leonardo da Vinci e a Paolo Toscanelli; Stabilimento Tipografico Fiorentino, Florència, 1895, p. 11.

[6] Cf. ELISABETTA ULIVI, Per la genealogia di Leonardo. Matrimoni e altre vicende nella famiglia Da Vinci sullo sfondo della Firenze Rinascimentale; Quaderni di studio e ricerche-2, Museo Ideale Leonardo da Vinci, Vinci, 2008, p. 39.

[7] Ídem.

[8] Ídem.

[9] TEOSTENE, op. cit., p. 11.

[10] Ídem.

[11] JOSÉ LUIS ESPEJO, Leonardo. Los años perdidos; Ediciones El Andén, S.L.; Barcelona, 2008, p. 28.

[12] Ídem, p. 30.

[13] Ídem, p. 31.

[14] Ídem, p. 31-32.

[15] MANUEL BASSA I ARMENGOL, Origen de l'escut català; Editorial Millà, Barcelona, 1962, p. 45.

[16] ARMAND DE FLUVIÀ, Els quatre pals. L'escut dels comtes de Barcelona; Episodis de la Història-300, Rafael Dalmau, Editor; Barcelona, 1994, p. 53.

[17] J. L. ESPEJO, op. cit., p. 32.

[18] Ídem.

[19] MARTÍ DE RIQUER, *Heràldica Catalana des de l'any 1150 al 1550*; Edicions dels Quaderns Crema, Barcelona, 1983, vol. I, p. 120.

[20] ARMAND DE FLUVIÀ, imail personal amb data 1 de desembre del 2009, p. 1.

[21] *Diccionari de la Llengua Catalana, Enciclopèdia Catalana*, S.A.; Barcelona, 1984, p. 264.

[22] Vg. "Brisura", *Enciclopèdia Universal Il·lustrada Europeo-Americana*; Espasa-Calpe, S.A.; Madrid, 1910, tom IX, p. 886.

[23] ARMAND DE FLUVIÀ i ESCORÇA, "brisura", *Gran Enciclopèdia Catalana*; op. cit., vol. 3 (1971), p. 844.

[24] M. DE RIQUER, op. cit., vol. I, p. 117.

[25] Ídem.

[26] Ídem, p. 118.

[27] Ídem, p. 119.

[28] Ídem, p. 123.

[29] Ídem, p. 124.

[30] Ídem.

[31] FRANCESC D'A. FERRER I VIVES, imeil personal datat el 20 de febrer del 2010, p. 1.

[32] J. L. ESPEJO, op. cit., p. 32.

[33] Ídem.

[34] Ídem.

[35] Ídem, p. 32-33.

[36] Ídem, p. 32, nota 17.

[37] Ídem.

[38] Ídem, p. 33.

[39] Vg. AVELINO SOTELO ÁLVAREZ, Casa de Aragón de Nápoles (1442-1503) en la historiografía italiana del s. XV al XVIII; PhD Áristos Editor's, Torrevella, 2001, p. 129, 211, 233 i 255.

[40] Ídem, p. 169.